

בענין שאילת טל ומטר בארצות שונות

תענית י

משנה. בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת.

גמרא. אמר רבי אלעזר: הלכה כרבן גמליאל. תניא, חנניה אומר: ובגולה עד ששים בתקופה.

תענית יד:

שלחו ליה בני גינה לרבי: כגון אנן, דאפילו בתקופת תמוז בעינן מטרא, היכי נעביד? כיחידים דמינן או כרבים דמינן? כיחידים דמינן - ובשומע תפלה, או כרבים דמינן ובברכת השנים? שלח להו: כיחידים דמיתו, ובשומע תפלה. מיתבי, אמר רבי יהודה: אימתי - בזמן שהשנים כתיקנן וישראל שרוין על אדמתן, אבל בזמן הזה - הכל לפי השנים, הכל לפי המקומות, הכל לפי הזמן! - אמר ליה: מתניתא רמית עליה דרבי? רבי תנא הוא ופליג. מאי הוי עלה? רב נחמן אמר: בברכת השנים, רב ששת אמר: בשומע תפלה. והלכתא: בשומע תפלה.

רמב"ם על משנה מסכת תענית פרק א משנה ב

והלכה כרבן גמליאל. וכל זה בארץ ישראל וכל שהוא דומה לה. וכן כל מה שייאמר הלאה בזמני התעניות אינו אלא בארץ ישראל וכל מקום שאוירו קרוב לאוירה, אבל בשאר הארצות הרי תהיה השאלה בזמן הראוי לגשמים באותו המקום, והרי אותו הזמן כאלו הוא שבעה במרחשון, ואם נתאחרו הגשמים אחרי אותו הזמן לפי יחס זמנים אלו האמורים כאן, הרי אלו מתענים כמו שנזכר כאן, לפי שיש ארצות שאין זמן הגשמים מתחיל אלא מניסן, ויש ארצות שבמרחשון יהיה בהם קיץ, ואין הגשמים בו לברכה אלא מאבד ומשמיד, ואיך ישאלו אנשי אותו המקום גשמים במרחשון, האם אין זה שקר. זה דבר נכון וברור.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ב

טז: משבעה ימים במרחשון שואלין את הגשמים בברכת שנים כל זמן שמזכיר הגשם, במה דברים אמורים בארץ ישראל אבל בשנער ובסוריא ובמצרים ובמקומות הסמוכות לאלו והדומין להן שואלין את הגשמים ביום ששים אחר תקופת תשרי.
יז: מקומות שהן צריכין לגשמים בימות החמה כגון איי הים הרחוקים שואלין את הגשמים בעת שהן צריכין להן בשומע תפלה, ומקומות שהן עושין יום טוב שני ימים אומר מוריד הגשם בתפלת מוסף של יום ראשון של שמיני עצרת ומתפלל והולך כל ימות הגשמים.

רא"ש מסכת תענית פרק א סימן ד

ותמה אני למה אנו נוהגין כבני גולה בהא. נהי דהש"ס שלנו בבלי מ"מ דבר התלוי בארץ אם בבל היתה מצולת מים ולא היו צריכות למים כל הארצות צריכין למים במרחשון למה נאחר השאלה עד ששים לתקופה. והדבר ידוע אם לא היה מטר יורד עד ששים לתקופה היה הזרע אבד ולמה לא נעשה כמשנתנו. ובפרובינצא ראיתי שהיו שואלין את הגשמים במרחשון וישר מאד בעיני:

מהר"י אבוהב אורח חיים סימן קיז

תמהני למה אנו נוהגים כו'. הרא"ש כתב בתשו' שאלה, שמביא בכאן המחבר, היאך כתבוהו כנגד חכמי טליטלה המערערים בדבר, והיה סבה לשהקהל לא ישמעו בקולו, ואמר בסוף השאלה שאפי' שהוא יחיד, מאחר שזה הדבר צרכי רבים, היה יכול לשאול אותו, אלא כדי שלא יהא נראה שהם כאגודות אגודות, והיה נ"ל מכאן ראייה שאם היחיד טעה ושאל גשם בזמן שהוא מן הדין לשאול, שלא יחזור מאחר שהאמת נראה כדברי הרא"ש, ואפי' ביחיד יש לו מקום להתפלל אלא מהסבה הנזכרת, הנה מי שהתפלל בדיעבד, שאין בכאן זאת החורבא נראה שאין לו לחזור וצ"ע.

בית יוסף אורח חיים סימן קיז

ולע"ד היה נראה שכיון שלא נתקבלו דברי הרא"ש וכל העולם לא נהגו כן הוי ליה סוגיין דעלמא דלא כהרא"ש והילכך הטועה ושאל גשם צריך לחזור אפילו בארץ שכולה בכללה צריכה גשם בימות החמה ומכל מקום כיון שהיה ספק עלינו את הדבר מי יקל ראש כנגדו ולכן ראוי לצאת מידי ספק ולחזור ולהתפלל בתורת נדבה וכמו שכתב ה"ר יונה (ברכות יח: סוף דיבור ראשון) גבי טעה במנחה בשבת ולא הזכיר של שבת וכתבו רבינו בסימן רצ"ב (בסופו):

דרכי משה הקצור אורח חיים סימן קיז אות (ב)

(ב) ולי נראה דאין לספק בדבר כלל אלא דברי מהר"י אבוהב נכונים בטעמם דאין להחזירו וכדאי הם הרא"ש והרמב"ם והר"ן לסמוך עליהם בדיעבד וכבר כתבתי לעיל דהם הסכימו לדברי הרא"ש ועיין לקמן סימן תע"ב (ד"מ אות ד) לענין הסיבה בזמן הזה דסומכין אדברי ראבי"ה בדיעבד אף על גב דמנהגא דלא כוותיה והוא הדין כאן כן נראה לי דהמיקל בדבר לא הפסיד:

שולחן ערוך או"ת קי"ז: ב

יחידים הצריכים למטר בימות החמה, אין שואלין אותו בברכת השנים, אלא בשומע תפלה, ואפי' עיר גדולה כנינוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה, או אשכנז בכללה, כיחידים דמו בשומע תפלה; ומיהו אם בארץ אחת כולה הצריכים מטר בימות החמה, טעה בה יחיד ושאל מטר בברכת השנים, (אם רוצה) חוזר ומתפלל בתורת נדבה בלא שאלה בברכת השנים (אבל אינו מחויב לחזור כלל), (ב"י בשם מהרי"א והרמב"ן והר"ן סבירי להו כהרא"ש).

שו"ת הרא"ש כלל ד סימן י

ויהי בשנת חמשת אלפים ושבעים ושלוש לבריאת עולם נעצרו הגשמים ולא המטיר כל החורף אלא מעט מזעיר ויקראו צום להתחנן לה' לתת מטר על פני האדמה. ויהי בליל ראשון של פסח אחרי תפלת ערבית ואדוני אבי הרא"ש היה יושב על פתח ביתו ואנחנו קצת מהחברים עומדין עליו מימינו ומשמאלו. ויאמר עתה היה טוב לעורר הדבר אשר מעולם תמהתי עליו למה לא יזכירו וישאלו הגשם עד שבועות, ויענוהו קצת מהחברים טוב הוא שתודיע הדבר לזקנים ויעשו כן, וישר בעיניהם וישלחו לחזן הכנסת להזכיר למחר הגשם. ויעשו כן ויזכירו בני הכנסת הגדולה הי"ג מדות, ויהי קול כהזכירו והנה רעש מקצת החכמים אשר לא היה הדבר בעצתם ויוציאו קול לאמר שלא היה ראוי להזכירו שסימן קללה הוא. ויתאפק א"א הרא"ש ולא דבר ביום ההוא מאומה עד ליל חולו של מועד. ויכתוב מגלת ספר לחזק דבריו וזה תרפה.

על כי שמעתי כי יש תמהים על דברי באתי לפרש מה שאמרתי שאין ראוי לפסוק מלהזכיר ולשאלו עתה ביום טוב הראשון של פסח. ולא מן כדו אלא מכבר ימים רבים באשכנז נתרעמתי על שני דברים שראיתי שנוהגים בימים הללו. (1) האחד שאינן שואלים הגשמים כתיקון. ואף על גב דאמרין בפרקא קמא דתענית (דף י) תניא חנניא אומר ובגולה עד ס' יום לתקופה, ואמר רב הונא בר חייא אמר שמואל הלכה כחנניא. ואנן בכל מילתא אזלינן בתר חכמי בבל ועבדינן כוותייהו היכא דפליגי אהדי חכמי בבל וחכמי ארץ ישראל דתלמוד בבלי חשבינן עיקר, ה"מ בדבר איסור והיתר וחיוב ופטור טומאה וטהרה. אבל דבר התלוי בצורך השעה ואין בו שינוי לעבור על דברי תורה ראוי לילך אחר השנים והמקומות והזמן. דבכל שוכנת על מים רבים ולא היו צריכין גשמים עד ס' לתקופה, או היה זמן הזרע מאוחר בבבל. אבל בארץ אשכנז שזמן הזרע הוא מחצי תשרי ואילך הדבר ידוע שאם לא ירדו גשמים מיד אחר הזרע שהוא מתקלקל שהעופות והעכברים יאכלוהו כלו למה לא נעשה כבני ארץ ישראל ששואלין הגשמים במרחשון כרבן גמליאל, כי בדבר הזה אין מחלוקת בין בני בבל ובין בני ארץ ישראל שיתנו אלו טעם לדבריהם שראויים לעשות כן ואלו נותנין טעם לדבריהם שראוי לעשות כמותן, אלא שבבבל היו עושים כפי הצריך להם. והמשנה (שם/תענית/) שאומרת ששואלין במרחשון נשנית בארץ ישראל כפי הצריך להם. ואל תתמה אחר שכתבתי שאין מחלוקת ביניהם מה הוצרך שמואל לפסוק הלכה כחנניא, ד"ל לפי ששנוי במשנה ר"ג אומר ב"ו במרחשון שואלים את הגשמים ואמר ר' אלעזר הלכה כר"ג, ה"א = הוה אמינא = אין לשנות בשום מקום ולעבור על דברי המשנה וכמו שפוסק ר' אלעזר. קא משמע לן שמואל שאין זה כעובר על דברי המשנה, שלבני ארץ ישראל נשנית המשנה כפי מקומם וכפי צרכם. **השתא הדברים קל וחומר אם בני בבל עושים כפי מקומם וכפי צרכם בשינוי המשנה כל שכן שבני אשכנז יעשו כפי צרכם שלא בשינוי המשנה.** וכן מציינו שכל המשנה לא נשנית אלא לבני ארץ ישראל ולפי צרכם. דפר"ק מהא דאמר ר' אסי א"ר יוחנן (שם/תענית/ד:) הלכה כר' יהודא דאמר העובר לפני התבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר אהא דפסק ר' אלעזר הלכה כרבן גמליאל דאמר שואלין הגשמים בשבעה במרחשון, ואין חילוק בין שאלה להזכרה כדמסיק בגמ'. ומשני הא לן הא להו, דבני בבל אית להו פירי בדברא וצריכין להביאן לבית אחר החג קודם שירדו הגשמים ולפיכך אין שואלין עד שבעה במרחשון. איבעית אימא הא והא בא", כאן בזמן שבהמ"ק קיים וכאן בזמן שאין בהמ"ק קיים, אלמא שכל אלו הזמנים אינן אלא לפי צורך המקום והזמן.

(2) והמנהג השני שנוהגין לפסוק מלשאלו ולהזכיר ביום טוב הראשון של פסח, והדבר ידוע שבאשכנז עיקר קיום התבואה היא על ידי הגשמים שבין פסח לעצרת. והמשנה (שם/תענית/דף ב') שאומרת שמפסיקין מיום טוב הראשון של פסח לבני ארץ ישראל נישנית כאשר הוכחתי ולהם היה קציר שעורים בפסח וגם החטים כבר עמדו בקמותיהם ואינן צריכין אלא להתיבש ולהתבשל עד עצרת ולכן הגשמים סימן קללה הם. אבל באשכנז שאי אפשר לתבואה להתקיים זולתי במטר שבין פסח לעצרת סימן ברכה הוא להם, ולמה לא נשאל ונזכיר עד עצרת, ודיני חזרה של מוריד הגשם יהיה להם מעצרת ואילך כמו לבני ארץ ישראל מפסח ואילך, כמו שהוכחתי שכל ארץ וארץ לפי צרכה שואלת ומזכרת. דכמו שארץ ישראל ובבל חלוקים במנהגם בשאלה והזכרה ואלו עושין לפי צרכן ואלו לפי צרכן הוא הדין שאר ארצות דמאי שנא, ועוד ראייה מהא (שם/תענית/י"ד ב') דשלחו ליה אנשי נינוה לרבי כגון אנן דצריכי למטרא אפילו בתקופת תמוז כיחידים דמינן ובשומע תפלה אמרינן ליה או כרבים דמינן ובברכת השנים אמרינן ליה, שלח להם כיחידים דמיתו ובשומע תפלה, מיתבי אמר ר' יהודה אימתי בזמן שהשנים כתקנן וישראל שרויין על אדמתן אבל בזמן הזה הכל לפי השנים והמקומות והכל לפי הזמן, מתני' קא רמית עליה דרבי, רבי תנא הוא ופליגי, אלמא דר' לא פליגי אלא בכני עיר אחת, אבל ארץ אשכנז שהיא רחבת ידיים מודה ר' דשואלין [כל זמן שהם צריכין וכיון ששואלין מפני הצורך כ"ש] שמזכירין דהזכרה נמי רצוי שאלה היא, דאמר ר' יוחנן כל זמן שהוא שואל הוא מזכיר.

כל אלו הדברים דנתי לפני רבותי באשכנז ולא היה אדם מערער לדברי, אלא שאמרו אין אנו צריכין לשנות המנהג באשכנז כי אין עצירת גשמים מצוי שם והרבה פעמים התבואה מתקלקלת מפני רוב הגשמים.

כשיצאתי מאשכנז ועברתי דרך פרובינצא שמעתי במונפישליר שהיו מזכירים הגשמים בז' במרחשון וישר מאוד בעיני. ואמרתי לחכמי מונפישליר תרצתם לי קושיא אחת, ולענין הפסקה מה אתם עושין, ואמרו שעושין כמשנה מיום טוב הראשון של פסח פוסקים, אמרתי להם שמא אינכם צריכים מטר בין פסח לעצרת, אמרו לי שהרבה הם צריכים ואי אפשר לתבואה להתקיים בלא מטר. ואמרתי להם כל דברי כאשר הם כתובים למעלה וישרו מאד בעיניהם. אלא שאמרו מה שאנו שואלין בשבעה במרחשון כך הנהיגו חכמים הראשונים. ועל ההפסקה לא נוכל לעשות דבר בשנוי מנהג אם לא שיתקבצו חכמי הארץ, ויצאתי משם ולא ידעתי מה הסכימו לעשות.

ובבואי הנה ראיתי שיותר צריכין גשמים בין פסח לעצרת משאר מקומות. ואמרתי כמה פעמים לחברי שראוי היה שלא להפסיק מלשאול ולהזכיר עד עצרת. כי עתה אני יודע שכל הארצות שאני יודע עיקר גשמייהם הם בין פסח לעצרת ובודאי רבים ניהו. אלא שלא מלאני לבי לדבר כדברים הללו לשנות המנהג. ועתה שראיתי כי בעונותינו הגשמים נעצרו ונתקלקלו הזרעים ומתעניין בשביל הגשמים ואף בשבתות וימים טובים שאין מתעניין מזכירין שלש עשרה מדות ואומרים פסוקים של מטר. אמר לי לבי עתה הגיע העת לתקן מה שנתאויתי זה ימים רבים כי בודאי שישמעו לך בעת צרה כזאת, ואם יקיימו עליהם בשנה הזאת יערב עליהם ולא ישובו ממנה. וכן בודאי

היו עושים אלא שהטו את לבבם והסכו את דעתם אחרנית. ומה שנתרעמו על השאלה משום סימן קללה גם לפי דעתם אכתי לאו סימן קללה עד שיצא ניסן. כדתנן (שם/תענית/ י"ב ע"ב) יצא ניסן וירדו הגשמים סימן קללה הם. גם ממקום שבאו עוד לא מצאו דילוף לה מקרא דשמואל הלא קציר חטים היום וכו' ואי זה קציר (המגיע) קבוע עתה שאין אנו צריכין למטר, ותו גרסינן עלה אמר רבי יוסי בר אבין דהא דתימא כשלא ירדו להם גשמים בשכבר אבל אם ירדו להם גשמים בשכבר סימן ברכה הוא להם.

והרמב"ם ז"ל כתב בפירושו המשנה כדברי וזה נוסחו. עד מתי שואלין הגשמים ר' יהודה אומר עד שיעבור הפסח, התנא ששנה זה אליבא דרבי יהודה אינו התנא ששנה המשנה שקודם זו, וכבר פסקנו למעלה הלכה כר"י והלכה כרבן גמליאל. וכל זה אינו אלא בארץ ישראל ובארצות שאוירם כאוירה. וכל מה שתראה שאומרים בזמני התעניות אינו אלא בארץ ישראל ומה שהוא קרוב לאוירה. אבל בשאר ארצות צריכה להיות השאלה בזמן שהם צריכים לגשמים באותה הארץ ויעשו אותו זמן כאלו הוא שבעה במרחשון. ואם ישוהו הגשמים מליד אחר אותו הזמן צריך להתנהג בתעניות כפי זה, לפי שיש ארצות אין מתחילין בהם הגשמים אלא מניסן ויש ארצות שיהיו בהם במרחשון. כי ימות החמה אינם טובים להם הגשמים אבל הם מאבדין וממיתין. והיאך ישאלו אנשי הארץ הזאת במרחשון הגשמים הלא זה שקר גמור, וכל זה סברא נכונה ונראית לעין, עכ"ל. ובחבורו כתב משבעה ימים במרחשון שואלין הגשמים בברכת השנים כל זמן שמזכיר הגשם. במה דברים אמורים בארץ ישראל אבל בשנער ובסוריא ובמצרים ובמקומות הסמוכות לאלו והדומים להם שואלים הגשמים ביום ששים אחר תקופת תשרי. מקומות שהם צריכין לגשמים בימות החמה כגון איי הים הרחוקים שואלין את הגשמים בעת שהם צריכים להם בשומע תפלה. ולפום ריהטא משמע שפירוש המשנה סותר מה שכתב בחבורו. כי בפירושו המשנה כתב ובשאר ארצות צריכה להיות השאלה בזמן שהן צריכין לגשם באותה הארץ ויעשו אותו זמן כאלו הוא שבעה במרחשון, אלמא ששואלים בברכת השנים. ובחבורו כתב שאיי הים שואלים הגשמים בשומע תפלה. והמדקדק בדבריו ימצאם מכוונים, כי כפי המשנה כתב ארצות לפי שיש חלוק בין ארץ ישראל לבבל לענין שאלה והזכרה מזה נלמוד שאין נקראין רבים אלא ארץ אחת ואותם אומרים בזמן הצריך להם שאלה בברכת השנים. אבל בחבורו כתב ומקומות שהם צריכין גשמים בימות החמה כגון איי הים ואינם נקראים ארץ בפני עצמן הילכך כיחידים דמו ואומרים בשומע תפלה. והרי הוכחתי.

והדבר ידוע שבאשכנז שהיא ארץ גדולה מאד וצרפת וכל הארצות שמאשכנז עד הארץ הזאת וזאת בכלל כלם צריכות מטר בין פסח לעצרת, ובודאי רבים הם ויכולים לשאול בברכת השנים ולהזכיר הגשמים כבני ארץ ישראל בחורף. ובראותי כי הטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי אלהים חיים גם אני חזרתי בי מלשאול ולהזכיר בבית הכנסת שאני מתפלל בו אף על פי שהייתי יכול לשאול אף על פי שאני יחיד כיון שצורך רבים הוא מכל מקום לא רציתי לעשות אגודות אגודות. ולא הייתי כותב בחול המועד כי לא הורגלתי בכך אלא שצורך שעה הוא מפני חלול שם שמים וגם יש בדבר הזה קצת מצורך המועד. אשר בן ה"ר יחיאל ז"ל

. כל אלו הדברים נכונים ודברים כלם נכוחים הם למבין וישרים למוצאי דעת ודברים של טעם על כן חתמתי שמי. דוד הכהן ברבי משה הכהן זלה"ה. ישראל ברבי יוסף נ"ע. יששכר הלוי בן הרב רבי יקותיאל הלוי זצ"ל. משה הכהן ברבי יהודה הכהן נ"ע. אין לפקפק על דברי רבותינו כי שפתים ישק משיב דברים נכוחים, שלמה ברבי יעקב ז"ל.